

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
pies@uni.lodz.pl

Małżeństwa wyznaniowe w ujęciu regionalnym

Z reguły, gdy mowa o regionalnym zróżnicowaniu religijności i postaw wyznaniowych, wykorzystywane są przede wszystkim takie wskaźniki jak gromadzone od ponad dwóch dekad przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego dane na temat *dominantes* (osoby uczestniczące w niedzielnych nabożeństwach) i *communicantes* (osoby przystępujące do komunii w trakcie niedzielного nabożeństwa). Wielkości te – odniesione do liczby ludności formalnie wyznania katolickiego (a zatem do liczby ochrzczonych) dostarczają informacji o przestrzennym zróżnicowaniu intensywnego uczestnictwa w życiu religijnym. Wskaźniki te informują o bardzo dużym zróżnicowaniu częstości praktyk religijnych, szczególnie pomiędzy obszarami Polski Południowo-Wschodniej (diecezje tarnowska, rzeszowska, przemyska) a Północnej i Zachodniej (szczecińsko-kamieńska, elbląska, warmińska), choć najniższymi wskaźnikami uczestnictwa w nabożeństwach odznaczają się wysoce zurbanizowane jednostki administracyjne Kościoła katolickiego (archidiecezja łódzka, diecezja sosnowiecka) – tab. 1. Większe różnice odnoszą się przy tym do uczestniczenia w nabożeństwie niż do bardziej intensywniej formy religijności – przyjmowania komunii św.

Pamiętać jednak należy, iż z definicji powyższe wskaźniki nie mówią o religijności osób innego wyznania niż rzymskokatolickie (lub w ostatnich latach grekokatolickie). Stąd też warto spojrzeć na problem religijności z innej perspektywy, wykorzystując gromadzone przez Główny Urząd Statystyczny dane o małżeństwach wyznaniowych. Terminem tym oznacza się te nowo zawarte małżeństwa (a zatem zarejestrowane w Urzędach Stanu Cywilnego), które przysięgę ślubną wypowiedziały w obecności nie urzędnika USC, lecz kapłana albo urzędnika gminy wyznaniowej, której są członkiem.

Po ratyfikowaniu w roku 1997 przez polski rząd konkordatu ze Stolicą Apostolską (podpisanego jeszcze w roku 1993), a następnie po uchwaleniu szeregu ustaw uznających równoważność małżeństw wyznaniowych zawieranych przez wyznawców kilkunastu wyznań i obrządków z małżeństwami cywilnymi, Główny Urząd Statystyczny począł gromadzić i publikować dane dotyczące małżeństw wyznaniowych. Tym samym od roku 1998 w analizie małżeńskości pojawiła się nowa kategoria. Obecnie osoby chcące zalegalizować swój związek mają wybór – mogą złożyć przysięgę ślubną w USC lub w jednym z 11 kościołów i związków wyznaniowych. W tym drugim przypadku przyjmujący przysięgę ślubną kapłan lub urzędnik gminy wyznaniowej jest zobowiązany do przekazania w ciągu 7 dni informacji o złożeniu przez nowożeńców dwóch zgodnych oświadczeń woli do USC, gdzie dokonana jest rejestracja związków i przygotowany jest akt małżeństwa.

W trakcie tych blisko 20 lat zdecydowana większość polskich nowożeńców decydowała się na połączenie ceremonii wyznaniowej i tej religijnej, aczkolwiek udział ten podlegał dużym fluktuacjom (rys. 1). Początek XXI w. był okresem maksymalnej frakcji małżeństw wyznaniowych, zaś ostatnie dziesięciolecie jest okresem powolnego obniżania się odsetka takich związków. W efekcie obecnie jest ich o 10 pkt. procentowych mniej niż w okresie ich najwyższej popularności.

Tabela 1

Dominantes i communicantes w latach 2000-2014 w polskich diecezjach

Diecezja	2000		2010		2014	
	<i>Dominantes</i>	<i>Communicantes</i>	<i>Dominantes</i>	<i>Communicantes</i>	<i>Dominantes</i>	<i>Communicantes</i>
bialostocka	50,1	19,4	45,1	18,4	43,8	19,4
bielsko-żywiecka	55,5	21,3	50,6	18,2	48,6	19,0
bydgoska	.	.	39,4	16,4	36,5	16,0
częstochowska	44,0	15,0	39,4	15,5	34,3	14,0
drohiczyńska	51,7	21,1	48,7	18,2	45,9	18,8
elbląska	36,8	15,5	30,3	12,3	28,5	12,3
elcka	41,6	19,9	35,3	17,7	31,4	16,6
gdańska	47,7	21,0	40,4	18,0	38,7	18,4
gliwicka	49,5	19,2	41,2	17,2	39,1	17,0
gnieźnieńska	51,0	20,3	40,9	16,6	39,5	16,9
kaliska	52,5	21,4	48,1	21,1	44,1	19,2
katowicka	51,1	22,5	42,3	18,8	40,0	19,2
kielecka	48,0	18,1	43,4	17,3	41,3	17,8
koszalińsko-kolobrzewska	38,4	14,1	27,1	10,9	25,8	10,8
krakowska	56,5	21,4	52,3	17,7	50,7	17,7
legnicka	38,8	14,9	33,6	14,4	29,9	13,1
lubelska	44,6	19,5	38,3	18,4	38,4	18,4
lomżyńska	48,1	22,7	46,3	20,9	42,8	19,9
łowicka	34,6	14,7	31,7	14,4	32,2	14,7
łódzka	30,3	11,4	27,3	11,8	24,8	11,3
opolska	58,0	27,9	47,0	21,0	47,0	21,1
ordynariat polowy	.	.	37,3	14,4	33,3	13,5
pelplińska	55,6	25,5	49,1	20,0	48,8	20,9
płocka	37,9	12,0	33,2	11,9	31,3	11,6
poznańska	50,7	21,6	42,7	18,9	39,8	18,4
przemyska	70,6	26,1	61,9	17,1	59,6	16,5
przemysko-warszawska obrządku greckokatolickiego	.	.	.	.	52,6	20,4
radomska	47,0	17,9	41,2	16,1	39,2	16,0
rzeszowska	73,6	28,6	66,8	18,3	64,6	18,1
sandomierska	52,6	20,4	43,6	16,2	39,2	14,6
siedlecka	54,4	21,7	49,1	19,0	47,1	19,3
sosnowiecka	32,5	11,4	28,2	10,4	27,5	11,0
szczecińsko-kamieńska	32,3	12,8	25,4	10,6	24,9	11,3
świdnicka	.	.	32,1	13,9	30,2	13,4
tarnowska	77,2	36,0	70,5	23,1	70,1	24,3
toruńska	43,0	19,2	37,8	16,3	35,2	15,2
warmińska	38,6	15,8	33,7	14,0	28,7	13,4
warszawska	35,7	14,8	32,9	15,0	30,4	14,6
warszawsko-praska	38,6	14,6	33,8	14,9	31,4	14,3
włocławska	38,9	13,2	35,7	13,2	34,5	12,9
wrocławska	43,2	17,8	33,8	14,6	33,4	14,8
wrocławsko-gdańska obrządku greckokatolickiego	.	.	.	.	41,2	16,7
zamojsko-lubaczowska	53,8	23,7	45,9	20,2	44,8	21,1
zielonogórsko-gorzowska	40,5	16,3	32,2	13,6	30,1	13,2
Polska	47,5	19,4	41,0	16,4	39,1	16,3

Zródło: dane Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego,

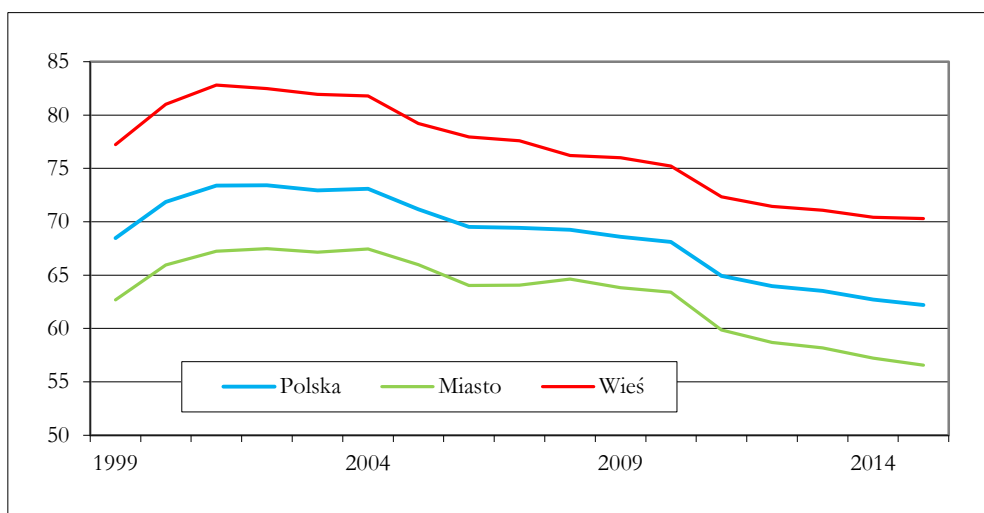
<http://www.iskk.pl/kosciolnawiecie/211-praktyki-niedzielne-polakow-dominantes.html>

Występują przy tym stałe i bardzo duże różnice (z reguły 15 pkt proc.) pomiędzy skłonnością ludności miast i wsi w zakresie wykorzystywania małżeństw wyznaniowych do rejestracji związków. Różnice te odzwierciedlają nie tylko odmienny poziom religijności wspomnianych powyżej subpopulacji, ale również i czynnik strukturalny, przede wszystkim odmienną częstość występowania małżeństw powtórnych, w przypadku części których nawet chętni do dokonania rejestracji związku nie mogą tego uczynić w sytuacji, gdy ich poprzedni związek zakończył się rozwodem, a jednocześnie ich status nie został uregulowany zgodnie z wymogami ich związku wyznaniowego, przede wszystkim poprzez

unieważnienie małżeństwa zgodnie z prawem kanonicznym Kościoła katolickiego. Liczba przypadków unieważniania małżeństwa przez sądy kościelne wzrasta w ostatnich latach dynamicznie. O ile w roku 2001 orzeczono w II instancji, kończącej drogę sądową, 1291 unieważnień, w 2006 r. było to 1692, w 2010 r. – 1813, zaś w 2012 r. 2646 i w roku 2013 2611 (<http://www.iskk.pl/kosciolnaswiecie/78-malzenstwa.html>). Jednak wciąż w porównaniu z 60-70 tysiącami rozwodów odnotowywanych corocznie w ostatnich latach jest to wielkość znikoma.

Rysunek 1

Małżeństwa wyznaniowe w Polsce w latach 1999-2015 (jako % małżeństw ogółem)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Częstość zawierania związków wyznaniowych jest – jak można się domyślać, patrząc na dane odnośnie do uczestnictwa w praktykach religijnych – bardzo zróżnicowana przestrzennie (tab. 2). Niestety, nie można tych danych bezpośrednio porównać z tymi odnoszącymi się do *dominantes* i *communicantes* z uwagi na niepokrywanie się podziału administracji rządowej i administracji kościelnej (niektóre diecezje ulokowane są na terenie więcej niż jednego województwa, co uniemożliwia jakiegokolwiek porównania). Niemniej, widoczne jest podobieństwo do wspomnianego wcześniej podziału na obszary wyraźnie odbiegające od średniej – tj. tereny zdecydowanie mniej zaangażowane religijnie (zwarta grupa województwa leżących na terenie dawnych Ziem Odzyskanych) i te bardziej zaangażowane (tereny Polski Południowo-Wschodniej). Uszeregowanie powyższe utrzymywało się w całym badanych okresie, zaś ciekawostką jest zapewne jednolitość zachowań matrymonialnych na obszarach o najniższym udziale małżeństw wyznaniowych przejawiająca się ekstremalnie małymi różnicami pomiędzy odsetkiem małżeństw wyznaniowych rodzących skutki cywilno-prawne w miastach i na wsi.

Chcąc wyjaśnić występujące rozbieżności, wspomnieć należy – oprócz wzmiankowanego już wpływu odmiennej częstości rozwodów i małżeństw powtórnych – o wpływie poziomu urbanizacji. Nie na darmo województwa o najwyższym odsetku ludności mieszkającej na wsi (podkarpackie, małopolskie, lubelskie, świętokrzyskie) przynależą do grupy o wysokim udziale małżeństw wyznaniowych, zaś te najbardziej zurbanizowane (śląskie, zachodniopomorskie, dolnośląskie) odznaczają się najniższymi frakcjami badanego typu związków.

W powyższym tekście wielokrotnie przywoływano jedynie jeden spośród 11 kościołów i związków wyznaniowych, którym polskie prawo przyznało przywilej odbierania od nowożeńców oświadczeń woli o chęci utworzenia małżeństwa – Kościół katolicki. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest fakt, iż małżeństwa zawarte zgodnie z rytym tego kościoła zdecydowanie dominują we współczesnej Polsce (tab. 3).

Tabela 2

Częstość występowania małżeństw wyznaniowych w latach 2000-2015
(jako % ogółu małżeństw nowo zawartych)

Województwo	2000			2005			2010			2015		
	Ogółem	Miasto	Wieś	Ogółem	Miasto	Wieś	Ogółem	Miasto	Wieś	Ogółem	Miasto	Wieś
Dolnośląskie	63,4	60,0	71,9	62,8	59,8	70,1	59,0	56,4	65,2	48,6	45,0	56,4
Kujawsko-pomorskie	68,6	64,3	75,3	69,6	65,3	75,9	66,5	62,5	72,3	59,2	54,5	65,7
Lubelskie	75,9	70,6	80,3	75,2	71,0	78,7	74,2	70,0	77,8	68,7	63,2	73,1
Lubuskie	64,2	61,9	68,6	63,6	60,3	69,8	59,9	58,4	62,7	50,2	48,4	53,6
Łódzkie	72,6	66,2	83,9	71,9	66,6	80,5	69,0	64,3	77,0	63,4	57,2	73,1
Małopolskie	78,5	71,1	85,8	77,9	71,7	83,8	74,9	68,2	80,8	72,2	65,1	78,5
Mazowieckie	72,9	65,8	84,8	73,1	67,6	82,9	69,7	64,4	78,7	65,0	58,9	75,2
Opolskie	68,9	63,1	75,8	63,8	59,8	68,5	63,1	57,7	68,9	60,0	53,9	66,0
Podkarpackie	80,1	73,0	84,9	77,9	72,4	81,7	77,3	72,0	81,2	73,2	68,2	76,6
Podlaskie	75,1	71,2	80,2	75,3	72,0	79,9	73,0	70,1	77,7	70,9	68,7	74,3
Pomorskie	70,5	66,3	78,9	69,2	65,5	76,2	65,5	61,0	73,6	58,0	53,5	65,4
Śląskie	67,2	64,3	78,3	66,6	64,2	75,8	64,8	61,7	75,4	57,2	53,0	71,7
Świętokrzyskie	77,2	71,9	81,8	78,0	72,8	82,3	74,1	69,2	78,5	68,7	62,8	73,0
Warmińsko-mazurskie	70,4	66,7	75,2	68,6	66,1	72,1	63,8	61,8	66,6	58,2	57,0	59,8
Wielkopolskie	77,0	71,6	83,7	75,1	70,8	80,6	70,4	66,4	75,3	64,4	59,5	70,2
Zachodniopomorskie	60,8	57,9	67,3	61,0	58,8	66,1	55,2	54,1	57,6	49,0	47,7	51,9
Polska	71,9	66,0	81,0	71,2	66,0	79,2	68,1	63,4	75,2	62,2	56,6	70,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tabela 3

Udział małżeństw zawartych w Kościele katolickim w latach 2005-2015 według województw
(jako % ogółu nowo zawartych małżeństw)

Województwo	2005	2010	2015
Dolnośląskie	99,5	99,3	99,4
Kujawsko-pomorskie	99,9	99,9	99,8
Lubelskie	99,6	99,6	99,6
Lubuskie	99,6	99,6	99,5
Łódzkie	99,4	99,6	99,6
Małopolskie	99,7	99,6	99,7
Mazowieckie	99,6	99,4	99,5
Opolskie	99,6	99,6	99,6
Podkarpackie	99,6	99,7	99,8
Podlaskie	91,2	91,7	91,5
Pomorskie	99,6	99,7	99,6
Śląskie	98,5	98,5	98,1
Świętokrzyskie	99,8	99,8	99,8
Warmińsko-mazurskie	99,2	99,3	99,0
Wielkopolskie	99,8	99,7	99,8
Zachodniopomorskie	99,5	99,5	99,3
Polska	99,2	99,2	99,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Ponad 99% wszystkich małżeństw wyznaniowych w Polsce to te zawierane zgodnie z zasadami tego kościoła. Dominuje on we wszystkich regionach, aczkolwiek w przypadku dwóch województw owa przewaga jest mniej widoczna. W przypadku Podlasia wyraźnie widoczny jest kilkuprocentowy udział

wyznawców prawosławia wśród nowożeńców, podczas gdy na Górnym Śląsku widoczne jest – choć o kilkukrotnie mniejszej skali – występowanie wyznawców protestantyzmu. W efekcie analiza przestrzennego zróżnicowania częstości związków wyznaniowych umożliwia odtworzenie skupisk wyznawców innych niż dominującego wyznań w naszym kraju. Jednakże zdawać sobie należy sprawę, iż na tej podstawie nie można odtworzyć mapy wyznaniowej współczesnej Polski, w przypadku wielu związków wyznaniowych kwestia formy zawierania małżeństwa pozostawiona jest prywatnej decyzji nowożeńców w sytuacji, gdy ceremonia taka nie jest uznawana za sakrament, lecz jedynie prywatną umowę.

Literatura:

- Szukalski P., 2010, *Małżeństwa wyznaniowe w Polsce w latach 1998-2007*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 6, 45-58, <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/3646>
Szukalski P., 2013, *Małżeństwo: początek i koniec*, Wyd. UŁ, Łódź, <http://hdl.handle.net/11089/16165>